

Tele-racisme

Op het jongste wetenschappelijke congres van de IFIP-werkgroep Computers and Work dat in juni 1993 in Wenen werd gehouden, hield de psycholoog Gerald Steinhardt, verbonden aan de Technische Universiteit in die stad, een opmerkelijke inleiding¹. Over het congressthema, dat betrekking had op de sociale context van netwerktechnologie, hadden verschillende wetenschappers reeds papers gepresenteerd, waarin zij onder meer veranderende machtsrelaties in een arbeidsorganisatie, emancipatoire consequenties en de gevolgen voor vakbondswerk aan de orde hadden gesteld. Steinhardt voegde een nieuwe dimensie toe aan de maatschappelijke gevolgen van netwerktechnologie door te wijzen op een verschijnsel dat hij tele-racisme noemde en dat zich zowel in Oostenrijk als in Duitsland blijkt voor te doen. Netwerktechnologie blijkt een nieuw communicatiemiddel te zijn om radicaal rechts-extremistische ideeën te verspreiden. Fascistoïde computerspelletjes blijken te worden verspreid via zogenoemde Bulletin Boards, waartoe iedereen met een p.c., modem en telefoon zich gemakkelijk toegang kan verschaffen. Vaak zit de benodigde software min of meer verborgen in de software van een ander spel. Als de potentiële gebruiker dit spel van een Bulletin Board kopieert, wordt een nazi-computerspelletje automatisch meegekopieerd en geactiveerd als het andere spelletje is afgelopen. De spelletjes, met titels als 'Hitler returns' of 'Anti-Turkey', bieden de speler bijvoorbeeld de gelegenheid zich in te leven in de rol van manager van een concentratie-kamp. Van de makers van deze spelletjes is praktisch niets bekend.

Steinhardt vertelde in Oostenrijk een representatieve enquête te hebben gehouden om een indruk te krijgen van de verspreiding van dit verderfelijke speelgoed. Uit zijn onderzoek bleek dat één zesde van de jongens in de leeftijd van 10-19 jaar op de hoogte was van het bestaan. Eén negende van deze leeftijds-

¹G. Steinhardt, Tele-racism: the role of IT in making fascist images socially acceptable, inleiding gehouden op de conferentie 'Networking', van werkgroep 9.1 Computers and Work van de International Federation of Information Processing, 16-18 juni 1993, te Wenen.

groep bleek wel eens zo'n spel te hebben gespeeld en vrijwel iedereen uit deze categorie had één of meerdere spelletjes in zijn bezit. Nieuwsgierigheid en de mogelijkheid om mee te kunnen praten werden door hen opgegeven als redenen voor het gebruik van deze spelletjes. Steinhardt betoogde dat de nazi-spelletjes twee belangrijke functies vervulden bij jonge mensen. Ze zouden beschouwd moeten worden als teken van provocatie tegen de wereld van volwassenen en ze zouden de behoefte van jongeren vervullen om een maatschappelijk taboe te doorbreken. In de discussie die zich na Steinhardts inleiding ontspon, stelde één van de congresgangers de positie van de inleider zelf als wetenschapper aan de orde. Door alleen het verschijnsel te beschrijven en pogen te verklaren en niet te wijzen op de noodzaak van adequate tegenmaatregelen van de zijde van de overheid, zouden de resultaten van Steinhardts onderzoek kunnen bijdragen aan begrip voor de jonge computerfanaten en daarmee aan een zekere legitimering van het gebruik van fascistoïde computerspeelgoed. Bovendien, werd betoogd, zou Steinhardt ten onrechte de invloed veronachtzamen van de maatschappelijke cultuur in Oostenrijk op het voorkomen van dit verschijnsel.

De vraag dringt zich op wat een overheid die zich met een dergelijke veront-rustende ontwikkeling geconfronteerd ziet, kan doen. Verbieden, natuurlijk, hoe moeilijk afdwingbaar dit gegeven in de praktijk van het illegaal kopiëren ook zou zijn. Economen zouden zeggen, vanuit het perspectief van de Pigovianse welvaarts-theorie, dat de overheid nazi-computerspeelgoed tot een 'demerit-good' zou moeten bestempelen en maatregelen zou moeten nemen om de productie en het gebruik te ontmoedigen of, liever nog, simpelweg te verbieden. De overheid zou daarmee de preferenties van de consumenten in kwestie moeten doorkruisen en derhalve de consumentensouvereiniteit aantasten. Nu zullen, naar valt te hopen, weinigen daar in dit verband moeite mee hebben, maar meer in het algemeen lijkt het 'merit-good' of 'demerit-good' steeds minder als argument voor overheidsingrijpen te worden gehanteerd. De 'voor-je-eigen-bestwil'-visie raakt uit de mode. 'Merit'- of 'demerit'-goederen, door W. Drees jr. ooit venijnig vertaald met 'bemoeigoederen', lijken voor velen steeds meer model te staan voor een bemoeizuchtige en betuttelende en daarmee ongewenste overheid.

Tegenwoordig vormen externe effecten een aanvaardbaarder motief voor de overheid om in te grijpen. Hennipman heeft in navolging van Marshall een extern effect ooit omschreven als een 'buiten de markt om werkende positieve of negatieve invloed, die als een nevengevolg van economische handelingen uitgaat op de productievoorwaarden of het bevredigingspeil van andere huis-

houdingen². Essentieel is dat bij het optreden van externe effecten de marginale baten of kosten van het individu verschillen van die van de maatschappij. Hiermee wordt bedoeld dat het gedrag van een consument of producent effecten voor derden genereert, zonder dat deze een weerslag hebben op het gedrag van de bewuste consument of producent. Wanneer deze effecten voor derden ongunstig zijn, is sprake van negatieve externe effecten. Als deze effecten verbonden zijn met de consumptie van een bepaald goed, zijn de marginale baten voor de maatschappij als geheel geringer dan die voor de individuele consument. Maatschappelijk gezien vindt dan overconsumptie van dat goed plaats. Als de produktie van een bepaald goed negatieve externe effecten met zich mee brengt, zijn de maatschappelijke marginale kosten groter dan de marginale kosten die de individuele producent ervaart. De maatschappij zou er derhalve bij gebaat zijn, als het aanbod van dat goed wordt ingekrompen. Analooq zal bij gunstige effecten van het gedrag van een consument of producent voor derden, ofwel positieve externe effecten, onderconsumptie of onderproduktie optreden.

Terugkerend naar de nazi-computerspelletjes zal duidelijk zijn dat zowel aan de produktie als aan de consumptie daarvan negatieve externe effecten verbonden zijn. Zo worden de lessen die jongeren uit het verleden zouden moeten trekken, belachelijk gemaakt door de Endlösung in een spelletje te vervatten. Het bewust opwekken van racistische gevoelens kwetst niet alleen velen, maar is ook zeer schadelijk voor de verdraagzaamheid en cohesie in de samenleving. Het uitdragen van extreem-rechtse ideeën brengt uiteindelijk de democratie in gevaar. En het verheerlijken van een nationalistisch gedachtengoed bedreigt de internationale stabiliteit. Verbod van consumptie en produktie en het heffen van extreem hoge boetes liggen ook hier als instrument voor de hand. Een doeltreffend beleid vergt dan wel een vergroting van de pakkans. Maar ook al zou dit beleid misschien niet geheel effectief zijn, dan nog dient de overheid, als mede-bepaler van de maatschappelijke cultuur in het land, duidelijk te maken dat dit niet kan.

De zaak ligt natuurlijk anders, en veel ernstiger, als de overheid juist op grond van de heersende maatschappelijke cultuur deze ontwikkeling niet serieus neemt en daardoor onvoldoende prioriteit geeft aan het bestrijden van deze 'Spielerei'.

(Corien Sips)

²P. Hennipman, 'De externe effecten in de hedendaagse welvaartstheorie', in: J. van den Doel en A. Heertje, *Welvaartstheorie en economische politiek*, 1977.

Bedrijfsorganisatie en arbeidsverhoudingen

Bericht aan Th. Limperg en E. Hijmans uit het jaar 1993

Wout Buitelaar¹

De toenmalige hoogleraar staathuishoudkunde van deze faculteit Hennipman voltooide in 1945 zijn proefschrift "Economisch motief en economisch principe" geheten. Deze studie was een onderzoek naar en in feite ook een pleidooi voor de menselijke factor (De Jong, 1955) of, zoals Hennipman dat noemde "de antropocentrische benadering" (1945, blz.7):

"... dat in de wetenschappen, die de bestudering der economische verschijnselen tot taak hebben, de mensch met zijn levensuitingen in het middelpunt van het wetenschappelijk onderzoek zal moeten staan".

Hij contrasteerde deze invalshoek met de traditionele pecuniaire opvatting van: "alles draait om geld" en met de utilitaire benadering van het grensnut-criterium.

Zijn invalshoek wil ik vanmiddag uitwerken ten aanzien van de wetenschap der bedrijfsorganisatie en arbeidsverhoudingen. In een publikatie van de Sociaal Economische Raad uit 1957 vond ik het volgende gerubriceerd als "Vragen aan Nederland" (C.O.P., 1957, blz.121):

"Is het Nederlandse bedrijfsleven zich bewust dat, waar langdurige arbeidsvrede het gevaar in zich bergt van het toedekken van de onderliggende problematiek, en bovendien de tendens niet zich meebrengt de situatie stationair te houden, creatief denken van

¹Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van gewoon hoogleraar Bedrijfsorganisatie en Arbeidsverhoudingen aan de Faculteit der Economische Wetenschappen en Econometrie van de Universiteit van Amsterdam op vrijdag 12 februari 1993.

Met dank aan Xander van Uffelen voor documentatie en assistentie.